

РОСІЙСЬКО-ПОЛЬСЬКА ДИПЛОМАТІЯ 1654-1667 рр.: ЕТАПИ ТА МІСЦЕ «УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ»

У статті здійснено аналіз перебігу російсько-польських переговорів на рівні повноважних послів, які тривали протягом 1656 – 1667 рр. та запропоновано їх періодизацію. Коротко окреслено основні питання, навколо яких точилися суперечки, а також ті рішення, яких вдалося досягти послам.

Окремо акцентовано увагу на особливості постановки української проблеми на різних етапах переговорного процесу, а також на участі представників козацької України в посольських з'їздах.

Ключові слова: «українське питання», переговори, посольська комісія, Москва, Варшава.

1654–1667 рр. – це період російсько-польської війни, коли Варшава і Москва зійшлися у боротьбі за першість у регіоні Центрально-Східної Європи. Саме українські землі опинилися в епіцентрі цієї боротьби: власне укладення Переяславсько-Московського договору 1654 р. спровокувало конфлікт, а вирішення на свою користь «українського питання» було поставлене ворогуючими сторонами в основу досягнення кінцевої мети протистояння.

Тривала війна, за час якої періоди військової активності змінювалися мирними переговорами, виявила неспроможність жодної з ворогуючих сторін добитися повної реалізації своїх планів. За весь цей час сторони просувалися до фіналу, яким ознаменувався 1667 р., коли в Андрусові Варшаві та Москві вдалося досягти перемир'я. Компроміс було досягнуто за рахунок України, яка тривалий час була «кам'нем спотикання» в російсько-польських відносинах.

Попри те, що власне «українське питання» мало неабияку вагу в російсько-польських стосунках періоду війни 1654–1667 рр., впливаючи на сам хід протистояння, воно позначаючись як на перебігу збройних зіткнень (часто визначаючи результати військових кампаній), так і на ході та результатах численних та тривалих переговорів між ворогуючими сторонами, дана проблема не отримала належної уваги в історіографії. Тут можна погодитися з висновком російської дослідниці Т. Таірової-Яковлевої, що «... зазвичай воно (питання ролі українського чинника в російсько-польських відносинах – В.Г.) якщо й розглядалося, то лише з погляду спеціалістів зовнішньої політики Росії чи Польщі. ... Навпаки для українців (представників української історіографії – В.Г.) на перший план виступали події, що передували укладенню договору ті, що настали після цього, між тим стратегічні плани сусідніх держав, об'єктом зовнішньої політики й змови яких стала Україна, залишалися невисвітленими» [21, с.179]. Звичайно, досліджуючи ті, чи інші аспекти зовнішньої політики чи то Польщі, чи то Московії, чи Війська Запорозького в означений період не можна було оминати власне проблеми боротьби цих держав навколо вирішення «українського питання». Тому, без сумніву, цінний матеріал з даної про-

блематики можна знайти в роботах відомого польського історика, фахівця з зовнішньої політики Речі Посполитої середини – другої половини XVII ст. З. Вуйціка [26]. Також слід відзначити роботи П. Кролля [25]. Серед російських дослідників даного питання торкався в XIX ст. С. Соловйов [11], у XX ст. з'явилися роботи І. Галактіонова [3], А. Заборовського [5], серед сучасних дослідників можна назвати Г. Саніна [6; 7], Б. Флорю [17; 18], Т. Таірову-Яковлеву [20; 21]. Українська історіографія питання дипломатичного та військового російсько-польського протистояння та ролі в ньому українського чинника представлена роботами М. Грушевського [5; 6], В. Смоля та В. Степанкова [10; 11; 12], В. Горобця [4], Т. Чухліба [19] та Я. Федорука [14; 15; 16]. У цьому сенсі окремо слід відзначити монографію Я. Федорука «Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття» [14], в якій автор вперше здійснює комплексний аналіз передумов, перебігу та результатів російсько-польських переговорів 1656 р. у Вільно. При цьому особливу увагу автор приділяє саме ролі «українського питання» в ході роботи над Віленським договором 1656 р.

Метою даної статті є короткий аналіз російсько-польських переговорів на рівні повноважних послів в період 1656–1667 рр. та спроба періодизації переговорного процесу між Москвою та Варшавою, в якій основним критерієм є розгляд сторонами власне «українського питання».

Власне питання долі козацької України (регіон, на території якого у результаті Української національної революції XVII ст. виникла держава Військо Запорозьке) було в епіцентрі переговорів між Варшавою та Москвою, воно в тій, чи іншій мірі було присутнє на з'їздах повноважних послів, починаючи з 1656 р., коли представники Польщі та Москви зібралися під Вільно і аж до Андрусова 1667 р. У вказаному переговорному процесі можна виділити окремі етапи з їх характерними рисами і, зокрема, власне постановкою «українського питання».

Отже, першим етапом російсько-польського переговорного процесу став Віленський, який склали два раунди переговорів (з 22 серпня по 3 листопада 1656 р. та з 26 вересня по 19 жовтня 1658 р.). На цьому етапі сторони чітко окреслили максимальний обсяг вимог: Варшава вимагала відновлення ситуації (мова йшла про територіальні питання) згідно умов Поляннівського договору 1634 р., Москва наполягала на узаконення усіх своїх завоювань за період кампаній 1654–1655 рр., включаючи зайняті російськими військами території Великого князівства Литовського. Безкомпромисними та чіткими були позиції сторін стосовно України: і Москва і Варшава вважали єдино прийнятним визнання своїх прав на ці землі. Однак в ході першого раунду віленських переговорів виникло, а в ході другого – активно обговорювалося й було предметом суперечок, питання обрання російського царя Алексея Михайловича Романова спадкоємцем польського королівського престолу. Саме під час дискусій стосовно цього питання проявилася одна вельми симптоматична тенденція – за-

ради реалізації ідеї отримання польської корони Москва (поки в неофіційних розмовах) готова була йти на компроміс в «українському питанні». Окремо під час віленських переговорів постає питання участі в них представників Війська Запорозького. Так, під час першого раунду українська делегація, очолювана сотником Романом Гапоненком, не була допущена до переговорів, що викликало в кінцевому результаті невдоволення гетьмана Богдана Хмельницького, а також цілком обґрунтовані підозри в намаганні сторін (і Варшави, і Москви) вирішити свої проблеми ціною України. Напередодні других віленських переговорів, на яких «українське питання» також стояло доволі чітко й суперечки навколо його вирішення були вкрай гострими, Москва запропонувала тодішньому українському гетьману Івану Виговському надіслати у Вільно своїх представників, які б могли безпосередньо брати участь у переговорах та визначити питання (особливо стосовно кордонів), що мали бути поставлені перед польською делегацією. Однак, у зв'язку з укладенням українським урядом угоди з Польщею (Гадяцька унія 16 вересня 1658 р.), що відбулося напередодні російсько-польських переговорів у Вільно та різким загостренням українсько-російських стосунків (фактично з літа 1658 р. Москва вдається до відкритої агресії щодо України) українські послы так і не відправилися до Вільна. Самі ж переговори завершилися безрезультатно, фактично поховавши ідею утвердження династії Романових на польському престолі.

Другий етап російсько-польських переговорів склала посольська комісія в Борисові (березень – червень 1660 р.). На ньому сторони відійшли від надій, що за допомогою якихось компромісів (як під час Віленських переговорів 1656 р.) можна буде досягти результату. Завершившись безрезультатно, переговори однак, окреслили певні тенденції, які дозволяють простежити ґенезу переговорного процесу між Варшавою та Москвою. По-перше, на даному етапі, на відміну від віленського, уже не стояло питання обрання Алексея Михайловича на польський престол. По-друге, у той самий час, коли на переговорах у Борисові повноважні послы з обох сторін марнували час в тривалих дискусіях, явно демонструючи тактику зволікання, Москва та Варшава здійснювали активні спроби укласти договір зі Швецією, випередивши суперника. Союз зі Швецією фактично мав стати ключовим чинником вирішення долі російсько-польського протистояння. По-третє, одним з центральних на переговорах постає знову «українське питання» і це, як зауважує Т. Таїрова-Яковлева, це були останні переговори, в яких взяли участь представники Війська Запорозького [20, с.538]. Москва, з огляду на кризу в російсько-українських відносинах часів гетьманування Івана Виговського, коли явно окреслилася перспектива повної втрати контролю над Україною, явно намагалася загравати з гетьманським урядом Юрія Хмельницького. Саме цим можна пояснити запрошення українських представників на переговори у Борисів. Також це був одним з чинників тиску на польських делегатів. Як наслідок

останні категорично були проти участі представників Війська Запорозького в переговорах [2, с.134]. Вони заявляли, що «з хлопцями поряд засідати не бажають» [26, с.38]

Уклавши 3 травня 1660 р. договір зі Швецією, який забезпечував Річ Посполиту від шведської агресії та давав можливість усі сили спрямувати проти Росії, польське керівництво пішло на зрив переговорів з Москвою. Було взято курс на відновлення військових дій проти росіян в Литві та Україні.

Фактично, переговори в Борисові завершили період перемир'я між Москвою та Польщею, встановлений Віленським договором 1656 р. Уже влітку 1660 р. розпочалася воєнна кампанія в Литві, основною подією якої стала поразка 17 (27) червня 1660 р. поблизу селища Полоне (Полонка) князя Хованського від польсько-литовського війська Сапеги та Чарнецкого [24, с.67-70; 13, с.81-82; 22, с.365].

Наступний етап польсько-російських мирних переговорів припав на 1662–1663 рр. Він мав свої особливості. Сторони так і не змогли зорганізувати з'їзд повноважних послів, як це було в попередні роки. Через неузгодженість планів Москви та Варшави щодо місця та часу посольського з'їзду польські комісари ще з грудня 1661 р. понад місяць очікували на росіян у Мінську [26, с.112]. Після цього вернулися додому [2, с.136]. Лише після цього в район запланованих переговорів відбули царські послы, які, в свою чергу, очікували на протязом цілого року в Смоленську чекали на поляків. Між сторонами тривало листування та здійснювався обмін полоненими [2, с.136].

За таких умов основний переговорний процес відбувся в ході візиту до Львову, де на той час перебував польський король Ян Казімеж, Афанасія Ордін-Нащокіна. Поява останнього в якості основного перемовця означало суттєву зміну ставлення Москви до переговорів. Як головне його завдання значилося укладення миру з Річчю Посполитою, а також утворення союзу проти спільних супротивників (Швеція і Туреччина) [13, с.121]. Задля цього Москва готова була йти на серйозні поступки в «українському питанні». Зокрема, в польській інструкції Нащокіну зазначалося на можливість «... черкас поділити для заспокоєння», щоб вони «... поділені були по Дніпру і володіли ними Царська величність по цій стороні, а Королівська величність по тій стороні Дніпра і щоб черкаси під тими великими монархами утримувалися» [1, л.24-25].

Переговори тривали з 9 березня до 16 травня 1663 р. [26, с.128]. Однак, як і попередні спроби досягнути польсько-московського миру завершилися безрезультатно. Однією з основних причин цього стало прагнення королівського двору вирішити протистояння з Москвою на свою користь шляхом успішної військової кампанії, на яку вже з початку 1663 р. Варшавою було взято курс. Саме провал місії Нащокіна й завершення російсько-польських переговорів у Львові означали перехід керівництва Речі Посполитої від політики зволікання та демонстрації бажання укласти мир, до підготовки силового вирішення протистояння з Росією, яке й відбулося восени 1663 – на початку 1664 р.

На початку 1664 р. в умовах, коли ще тривали бойові дії між польськими та російськими військами, між керівництвом двох держав відновлюється переговорний процес. Слід відзначити, що московську делегацію знову очолив князь Нікіта Одоєвській, який незмінно очолював московське посольство і у Вільно, і в наступні роки (окрім львівської місії Ордіна-Нащокіна). Склад російської делегації свідчив, що офіційна Москва, очевидно під впливом успіхів у війні проти поляків на Лівобережній Україні, прорахувавши всю слабкість польських позицій на майбутніх переговорах, прагнула повернутися до концепцій, що домінували на попередніх переговорах з поляками, починаючи з 1656 р. Одоєвській завжди був прихильником жорсткої лінії проти Польщі. Його характеризувала не поступливість, зокрема, в питаннях статусу українських земель. Водночас, перебування в складі посольства і Афанасія Ордіна-Нащокіна (не в основній ролі) свідчило що царський уряд розглядав можливість досягнення з поляками і компромісної угоди. Ціною даного компромісу могла стати частина козацької України, тобто могла бути реалізована концепція, сформована Москвою в жовтні 1662 р., спроба обговорення якої відбувалася в березні 1663 р. під час перебування останнього у Львові.

На цьому етапі переговори відбулися в селі Дуровичі з 11 червня по 20 вересня 1664 р. Поляки чітко стояли на своєму: вимагали від московського керівництва повернення всіх захоплених земель і встановлення кордонів згідно Полянівського мирного договору 1634 р. Звичайно, росіяни категорично виступали проти такого вирішення польсько-московського конфлікту й прагнули спрямувати дискусію в русло обговорення перспективи утворення антитурецької коаліції.

Афанасій Ордіна-Нащокін, слідуючи своїй політичній концепції, намагався переконати поляків, що козацька Україна не може бути нерозв'язною проблемою у стосунках між Москвою та Варшавою: «... А в Україні ми мало маємо потребу. Якщо ми козаків не отримаємо, то вони підуть до татар і турок, пішовши під їх поганську протекцію, й можуть стати загрозою і нам, і їм (полякам – В.Г.) самим, а тому що цей народ вільний, від присяги Його Королівській Величності звільнений, коли їх Зборівський договір порушили». Вкотре росіяни наголошували на тому, що в разі відмови царя від козаків, вони не опиняться під владою короля, а віддадуться під протекцію кримського хана й турецького султана, що, безумовно, створить проблеми і для Польщі, і для Росії [21, с.189].

На думку З. Вуйціка, росіяни в Дуровичах зробили значний крок в напрямку порозуміння з Річчю Посполитою, який відбувся в кінцевому результаті в Андрусові [26, s.173-174].

Саме в Андрусові з 10 травня 1666 р. по 30 січня 1667 р. відбулися переговори, які й поклали кінець тривалій польсько-московській війні [2, с.139].

На тридцятому шостому посольському з'їзді, який відбувся в Андрусові в неділю 20 (30) січня 1667, відбулося підписання польсько-російської угоди та обмін документами з текстом трактату.

Наступного дня відбулася остання посольська сесія, на якій обговорено способи реалізації військового союзу проти татар. Поляки представили своїм союзникам інформацію про агресивні дії татар і турок проти Речі Посполитої та напади на польські війська в Україні. Обговорювалося питання дій Москви проти спільних ворогів. Росіяни обіцяли в повній мірі виконувати умови договору, а російські війська, якщо це буде необхідно, підуть і під сам Кам'янець-Подільський [26, s.254].

Як справедливо відзначає З. Вуйцік, Андрусівський трактат був водночас угодою про поділ України [26].

Список використаних джерел та літератури:

1. Российский государственный архив древних актов, ф.79, оп.1, д.24.
2. Бантыш-Каменский Н.Н. Обзор внешних сношений России (по 1800 г.) / Н.Н. Бантыш-Каменский. – М. : Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1897. – Ч. 3. – 319 с.
3. Галактионов И.В. Из истории русско-польского сближения в 50-60-х гг. XVII века (Андрусовское перемирие 1667 года) / И.В. Галактионов. – Саратов : Из-во Саратовского университета, 1960. – 106 с.
4. Горобець В. Еліта козацької України в пошуках політичної легітимациі: стосунки з Москвою та Варшавою, 1654-1665 / В. Горобець. – К. : Інститут історії України, 2001. – 533 с.
5. Грушевський М.С. Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський ; редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1997. – Т. IX-2. – 776 с.
6. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / М.С. Грушевський ; редкол.: П.С. Сохань (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1998. – Т. X. – 408 с.
7. Заборовский А.В. Россия, Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. / А.В. Заборовский. – М. : Наука, 1981. – 180 с.
8. Санин Г.А. Россия и Украина в Вестфальской системе международных отношений (1648–1702 гг.) / Г.А. Санин // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету : історичні науки. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2006. – Т. 16: На пошану професора А.О. Кошлова. – С. 305-322.
9. Санин Г.А. Русско-польские отношения 1667-1672 гг. и крымско-турецкая политика в Восточной Европе / Г.А. Санин // Россия, Польша и Причерноморье в XV-XVIII вв. – М., 1979. – С. 276-286.
10. Смолій В.А. Мета й основні напрями зовнішньої політики уряду Богдана Хмельницького / В.А. Смолій, В.С. Степанков // Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. / редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – С. 355-371.
11. Смолій В.А. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
12. Смолій В.А. Українська національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.) / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К. : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 352 с.
13. Соловьев С.М. Сочинения : в 18 кн. История России с древнейших времен / С.М. Соловьев ; отв. ред.: О.Д. Ковальченко, С.С. Дмитриев. – М. : Мысль, 1990. – Кн. VI. – Т. 11-12. – 671 с.
14. Федорук Я.О. Вієнський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття / Ярослав Федорук. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 623 с.

15. Федорук Я. Міжнародна дипломатія і політика України 1654–1657. Ч. 1: 1654 рік / Ярослав Федорук. – Львів : Місіонер, 1996. – 262 с.
16. Федорук Я. Переговори Речі Посполитої з Московью і укладення Віленського миру (1654-1656) / Ярослав Федорук // Переяславська рада 1654 року (Історіографія та дослідження) / редкол. П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. – К. : Смолоскип, 2003. – С. 796-861.
17. Флоря Б. Украинский вопрос на переговорах под Вильно / Б.Н. Флоря // Украина и соседние государства в XVII веке : материалы международной конференции. – СПб. : Скиф, 2004. – С. 160-173.
18. Флоря Б.Н. Русское государство и его западные соседи (1655–1661 гг.) / Б.Н. Флоря. – М. : Индрик, 2010. – 656 с.
19. Чухліб Т. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648–1714 рр. / Т. Чухліб. – К. : Інститут історії України НАНУ, 2003. – 518 с.
20. Яковлева Т. Руїна Гетьманщини: Від Переяславської ради-2 до Андрусівської угоди (1659-1667 рр.) / Т. Яковлева. – К. : Основи, 2003. – 644 с.
21. Яковлева Т. Украинский вопрос в русско-польских переговорах 60-х гг. XVII в. / Т. Яковлева // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К. : Інститут історії України НАНУ, 2003. – Вип. 3. – С. 179-192.
22. Darowski A. Trzydziesci lat traktatów pokojowych. I. Przed pokojem andruszowskim / Darowski Adam // Szkice Historyczne. – Petersburg : Nakładem księgarńi K. Grendyszynskiego, 1895. – Ser. II. – S. 347-419.
23. Historia panowania Jana Kazimierza z klimakterów Wespazyana Kochowskiego przez współczesnego tłumacza w skróceniu na polski język przełożona wydana z rękopismu w roku 1840 przez Edwarda Raczyńskiego. – Poznan : Nakład i czcionkami N.Kamińskiego i spółki, 1859. – T. 2. – 314 s.
24. Jasnowski J. Listy Stefana Czarnieckiego do Bogusława Radziwiłła / Józef Jasnowski // Przegląd Historyczno-Wojskowy. – Warszawa, 1938. – T. X. – S. 110-125.
25. Kroll P. Od ugody Hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwa w latach 1658–1660 / P. Kroll. – Warszawa : Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. – 452 s.
26. Wójcik Z. Traktat andruszowski i jego geneza / Z. Wójcik. – Warszawa : PWN, 1959. – 281 s.

В. Газин

РУССКО-ПОЛЬСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ 1654-1667 гг.: ЭТАПЫ И МЕСТО «УКРАИНСКОГО ВОПРОСА»

В статье осуществлен анализ хода русско-польских переговоров на уровне полномочных послов, которые длились в течение 1656–1667 гг. и предложена их периодизация. Коротко очерчены основные вопросы, вокруг которых продолжались споры, а также те решения, которых удалось достичь послам.

Отдельно акцентировано внимание на особенности постановки украинской проблемы на разных этапах переговорного процесса, а также на участии представителей казацкой Украины в посольских съездах.

Ключевые слова: «украинский вопрос», переговоры, посольская комиссия, Москва, Варшава.

V. Hazin

RUSSIAN-POLISH DIPLOMACY 1654-1667: THE STAGES AND PLACE OF THE «UKRAINIAN QUESTION»

The analysis of motion of the Russian-Polish negotiations at the level of plenipotentiary ambassadors, that lasted during 1656–1667 and

their division into periods is offered, is carried out in the article. Basic questions, spores, and also those decisions that succeeded to be attained to the ambassadors, proceeded round that, are shortly outlined.

Attention is separately accented on the feature of raising of the Ukrainian problem on the different stages of voice process, and also on participating of representatives Cossack Ukraine in ambassadorial conventions.

Key words: the «Ukrainian question», negotiations, ambassadorial commission, Moscow, Warsaw.

Отримано: 12.11.2014

УДК 327.39(477)

Т. В. Ігнат'єва

ГЕОПОЛІТИЧНІ ВІСІ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИКИ (ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ) ТА УКРАЇНА

Після розпаду біполярної системи, глобальний світ перебуває у стадії турбулентності, яка залишається основною тенденцією XXI століття. Крім того, перебіг відносин між Україною та Російською Федерацією 2014 – початку 2015 рр. мають безпосередній вплив на процес утворення нової архітектоники міжнародних відносин, формування нових геополітичних процесів розвитку. В сучасних умовах набуває актуальності пошук кожною країною своєї власної геостратегії.

Визначення геополітичного становища України через дослідження основних осей євразійської геополітики формує мету статті. Її завдання: аналіз напрацювань вітчизняних науковців щодо сучасної геостратегії нашої держави; розкриття змісту «геополітична вісь», опираючись на її трактування класиками геополітики та сучасними науковцями; дослідження процесів розвитку українських земель у геополітичні інтереси сусідніх держав (різних історичних епох), а відтак, їх включення у різні геополітичні осі.

З класичної точки зору географічна вісь історії – це внутрішньоконтинентальні євразійські території – Heartland (Росія), навколо яких відбувається просторова динаміка історичного розвитку (Х. Маккіндер), або – приберегові зони, які мають контролювати імпульси Heartland – Rimland (Євразії з російським ядром) (Н. Спайкмен).

Переосмислення змісту категорії «геополітична вісь» належить Зб. Бжезінському, який вважає, що – це держави важливість яких в регіональній та світовій політиці визначається їхнім уразливим місцезнаходженням і неможливістю самостійно проводити зовнішню політику, формувати міжнародні відносини. Роль геополітичних осей відіграють Україна, Азербайджан, Південна Корея, Туреччина та Іран.

Вся історія України стверджує, що її терени завжди знаходилися в центрі геополітичних подій в результаті яких були сформовані дві головні геополітичні осі: меридіональна (IX ст.; простягалася від устя Неві через Волхов і в басейн Дніпра, з'єднавши Балтійський регіон, насамперед, Скандинавію з Чорноморським басейном і Візантією) та широтна (приміром, литовсько-українська XIV ст., польсько-українська XVI–XVIII ст. тощо).

В XX – на початку XXI ст. Україна знаходилась і продовжує знаходитись на широтній геополітичній вісі з полюсами: Західна